

Lőkös Péter

Az 1552-es egri ostrom leírása Hieronymus Ortelius krónikájában¹

Európában a kora újkor a törökellenes háborúk kora is volt, nem meglepő tehát, hogy a 16. században ugrásszerűen megnőtt a német, itáliai, francia, spanyol szerzők által írt török tárgyú művek száma. A kereszténység védőbástyájának, a Magyar Királyságnak három részre szakadása után pedig – főleg német nyelvterületen – egyre népszerűbbek lettek a magyar tárgyú krónikák, országleírások, hírlevelek is. 16. századi történelmünknek a mohácsi csata, Zrínyi Miklós 1566-os szigetvári hőstette mellett az 1552-es egri ostrom az egyik olyan eseménye, amelyet nagyon sok 16–17. századi hazai és külföldi szerző örökített meg.

Az egri ostromleírások kapcsán irodalomtörténészek, történészek gyakran hivatkoznak Hieronymus Oertlre (latinus nevén Orteliusra), aki terjedelmes német nyelvű krónikát írt a Magyarországon és Erdélyben lezajlott 14–17. századi hadi eseményekről, elsősorban a törökkel vívott háborúkról. Ortelius 1543. december 24-én született Augsburgban. Apja, Franz Oertl, augsburgi városi ügyész volt. A fiú már tizenöt éves korában a császári udvarba került, ahol később császári udvari ügyész és jegyző lett. Ortelius protestáns volt, és szorgalmazta az ágostai hitvallás szabad gyakorlását. Ez osztrák területen II. Rudolf trónralépéséig (1576) nem ütközött különösebb nehézségbe. Rudolf apja, II. Miksa ugyanis rokonszenvezett a reformációval, és toleráns politikát folytatott a protestánsokkal szemben, fia azonban trónralépése után erőteljesen fellépett ellenük, így megtiltották a szabad vallásgyakorlást is a protestánsok számára. Ortelius ezért 1578-ban másokkal együtt kérvényt írt a császári helytartóhoz, amelyben a szabad vallásgyakorlás további engedélyezését kérték. 1580-ban emiatt császári parancsra pert indítottak ellene, bebörtönözték és halálra ítélték, de azután az ítéletet örök száműzetésre változtatták. Ortelius ekkor Nürnbergben, a protestantizmus egyik erősségében telepedett le, és ott is élt 1614. május 14-én bekövetkezett haláláig.²

¹ A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj keretében készült.

² Életéről ld. WILL, GEORG ANDREAS: *Nürnbergisches Gelehrten-Lexicon oder Beschreibung aller Nürnbergischen Gelehrten beyderley Geschlechtes nach Ihrem Leben / Verdiensten und Schrifften zur Erweiterung der gelehrten Geschichtskunde und Verbesserung vieler darinnen vorgefallenen Fehler aus den besten Quellen in alphabetischer Ordnung. Dritter Theil von N–S.* Nürnberg und Altdorf, Lorenz Schüpfel, 1757. 71–72. *Allgemeine Deutsche Biographie*, 24. kötet, Duncker und Humbolt, Leipzig, 1887. 445. (Itt jegyzendő meg, hogy ez utóbbi műben Ortelius születési éve tévesen szerepel 1624-ként.)

Bár Ortelius több német nyelvű vallásos művet is írt, amelyek annak idején nagy népszerűségnek örvendtek, ma elsősorban 1602-ben megjelent *Chronologia Oder Historische beschreibung aller Kriegsemporungen vnd belägerungen der Stätt vnd Vestungen auch Scharmützelvnd Schlachten so in Ober vnd Vnder Vngern auch Sibenburgern mit dem Türcken von A° 1395. biß auff gegenwertige Zeitt gedencckwürdig geschehen*³ című krónikája miatt tartják számon. A művet sógorának, Hans Sibmacher rézmetszőnek a képei illusztrálják. Később több kiadása is volt e krónikának, ezek közül a legismertebb a Martin Meyer által átdolgozott és kibővített *Ortelius Redivivus et Continuatus (Az újjászületett és folytatott Ortelius)*, amely 1665-ben jelent meg. A mű népszerűségét jelzi, hogy még holland nyelvre is lefordították, e fordítás Amsterdamban jelent meg 1619-ben.

Az 1602-es kiadás három nagy részből áll. Az első rész – a magyar és a török uralkodók felsorolása és rövid jellemzése után – a nikápolyi csatától⁴ 1591-ig tárgyalja Magyarország és Erdély történetét. Mivel azonban az ezt követő években ismét kiújult a törökkel vívott háború, szükségessé vált – amint Ortelius a krónika előszavában írja – a második és harmadik rész megírása. A második rész, amely az 1592-től 1597-ig terjedő korszak eseményeiről tudósít, kétszer olyan hosszú lett mint az első, de a harmadik rész is jóval bővebb az elsőnél (a harmadik részben az 1598 és 1602 közötti éveket tárgyalja).⁵ A szerző tehát saját korához érve egyre bővebb terjedelemben számol be az eseményekről.

Az egri helytörténettel foglalkozó kutatók számára azért is fontos e mű, mert beszámol mind az 1552-es, mind az 1596-os várostromról. Tanulmányomban most az 1552-es ostrom leírásával foglalkozom bővebben. Ennek oka, hogy a művel és az ostromleírással kapcsolatban ma is több nem megalapozott információ olvasható. Az ostrommal foglalkozó irodalom- és történettudományi munkák gyakran említik Ortelius művét. A szerzők azonban a Meyer által átdolgozott *Ortelius Redivivus et Continuatus* ostromleírására hivatkoznak, amely viszont – mint látni fogjuk – több helyen eltér az első kiadásban olvasható szövegtől: ez a későbbi átdolgozott kiadás korrigálja az 1602-es szövegben található tévedéseket és számos többletinformációval is szolgál. De ezeknek a kérdéseknek a tisztázása azért is fontos, mert korábban többen úgy gondolták, hogy Ortelius, „a bécsi császári történetíró”, megbízható, hiteles leírást ad az 1552-es ostromról. Bodola Gyula például így fogalmaz *Dobó István a magyar költészetben* című könyvében: „Csodálatos, hogy a magyar egykorú történetírók alig emlékeznek meg a

³ A mű címe magyarul: A törökkel Alsó- és Felső-Magyarországon, valamint Erdélyben történt mindenféle emlékezetre méltó háború, város- és erődítményostrom, csata, illetve csatározás kronológiája avagy történeti leírása 1395-től kezdődően napjainkig.

⁴ Ortelius tévesen 1395-re teszi a nikápolyi csatát.

⁵ A későbbi kiadások további folytatásokat tartalmaznak.

vitézkedő nőkről, kik bizonyára többen is voltak azon kettőnél, a kikről hiteles adat is maradt fenn. Ortelius bécsi császári történétíró sokkal bőbeszédűbb, pedig neki épen nem volt érdekében színezve adni elő a magyar eseményeket. Elmondja, hogy kővel, szurokkal, forró vízzel miként pusztították a törököt. Megemlékezik arról az asszonyról, ki, mielőtt eltakarította volna férje holttestét, elesett férjéért három török másvilágra küldésével állott bosszút. Megemlékezik arról a leányról, ki mikor anyját golyó találja, kiragadja kezéből a súlyos követ s lezúditván, két törököt üt agyon vele s még más kettő terít le.”⁶ Divinyi Mihály *Eger a magyar költészetben* című munkájában így vélekedik: „Bizonyos népies színezettel beszél már Ortelius bécsi történétíró is a nők szerepéről. Ki-ki férjéért, apjáért, anyjáért, bátyjáért áll bosszút, amikor kővel, forró vízzel, szurokkal pusztítja a törököt. Megemlékezik egy leányról, aki anyja haláláért négy törököt sújt agyon, egy másik asszony pedig, mielőtt eltakarítaná férje holttestét, három törököt küld a másvilágra.”⁷ Később pedig, Baróti Szabó Dávid *Egy Egri Asszony Vitéz Tselekedete* című verse kapcsán ezt írja Divinyi: „a történelmi adatok közül ép az Ortelius-féle, amelynek alapján Baróti dolgozott, egyike a legplasztikusabb, indítékokban a legegységesebb epizódoknak.”⁸ Vagyis mind Bodola, mind Divinyi történelmileg hitelesnek tartja és Orteliusnak tulajdonítja a leírást.⁹ De nemcsak történészek vélekedtek így, hanem például Gárdonyi Géza is, akinek *Aranymorzsák* című kötetében ez olvasható a német krónikásról: „Ortelius Jeromos, aki az esemény után talán tíz esztendőre került a bécsi császári udvarhoz íródeáknak, eleget hallhatott ottan azokból a történetekből, amelyeket a négy vitéz¹⁰ az ostromról elbeszél s a kezén is foroghattak a Dobó jelentései, Dobót pedig minden bizonynyal személyesen is ismerte.”¹¹ Gárdonyinak az a feltételezése, hogy Ortelius ismerte volna Dobót, kizárható, többek között azért is, mert ha ismerte volna, akkor miért nem említette meg még a nevét sem a krónika első kiadásában olvasható ostromleírásban? Gárdonyi azért vélekedhetett így, mert nyilvánvalóan az *Ortelius redivivus et continuatus* ismerte, amelyben már szerepel Dobó neve, ám-bár ott is hibásan, „Stephan Dob”-ként.¹² De azért sem lehetett volna hatással Ortelius

⁶ BODOLA GYULA: *Dobó István a magyar költészetben*. Függelék: Chiabai: Encomium arcis Agriae. Wittenberg 1556. Stief Jenő és társa, Kolozsvár, 1908. 60.

⁷ DIVINYI MIHÁLY: *Eger a magyar költészetben*. Budai-Bernwallner Ny., Budapest, 1938. 21.

⁸ Uo. 23.

⁹ Az persze korántsem biztos, hogy Baróti Szabó Ortelius alapján dolgozott, hiszen sok más 17. vagy 18. századi mű is forrásául szolgálhatott.

¹⁰ Ti. akik az ostrom után Bécsbe mentek.

¹¹ GÁRDONYI GÉZA: *Aranymorzsák*. Dante, Budapest, 1938. 195.

¹² Dobó neve egyébként több más német műben is így szerepel. Ld. LŐKÖS PÉTER: *Eger 1552-es ostromának ábrázolása a 16–17. századi erdélyi szász és szepességi német irodalomban*. In: AGRIA. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. XL. 2004. 273., 285–288.

művére egy Dobóval lezajlott esetleges találkozás, mert amikor Ortelius krónikájának megírásához kezdett, már rég Nürnbergben élt (és ezért sem helytálló bécsi császári történetírónak nevezni). Későbbi munkák is Ortelius művére hivatkoznak, mintha ez lenne a legkorábbi vagy legfontosabb ilyen típusú ostromleírás¹³, jóllehet ez a leírástípus nem Orteliustól származik, hanem egy jóval korábban megjelent műben, az itáliai Ascanio Centorio degli Hortensi *Commentarii della guerra di Transilvania* (Magyarország az erdélyi háborúhoz) című 1566-ban Velencében megjelent krónikájában is olvasható már. Ortelius – sok más kortárs külföldi szerzőhöz hasonlóan – nem tett mást, csak átvette Centorio leírását.¹⁴ Centoriora, mint e leírástípus forrására egyébként már Joseph von Hammer is utalt a 19. században¹⁵, de Sugár István is többször hivatkozik rá *Tinódi egri históriás énekei* című könyvében.¹⁶

Ahhoz, hogy az olvasó számára is világos legyen Ortelius ostromleírásának elemzése, az alábbiakban közöljük az 1602-es és az 1665-ös kiadásban olvasható két szövegrészletet, amelyek eddig nem voltak hozzáférhetők magyarul. Az 1602-es kiadásban ez olvasható: „[...] Amikor azonban Mahomet pasa Szolnok erős várát, mint fent említettük, minden ellenállás nélkül bevette (amiatt is, hogy az összes lovas és gyalogos védő a parancsnokát otthagya), elhatározta, hogy megostromolja Egert. Mivel úgy vélte, hogy könnyen megszerezheti, ezért seregének egy részét szabadságra küldte. Móric herceg, szász választófejedelem, Ferdinánd király parancsára 10000 gyalogossal és 500 lovassal megérkezett Gyórhöz, hidat állíttatott a Dunán, azt a látszatot keltve, mintha megakarná ostromolni Esztergomot, ami azonban nem történt meg. Mahomet pasa a budai pasát küldte Móric herceg ellen, nem azért, hogy nyílt csatában megütközzön vele, hanem hogy lássa, hogy mi [Móric] célja és feltartóztassa.

Szeptember 9-én Mahomet pasa 6000 emberrel és 50 ágyúval tábort vert Egernél, amely város nem volt megerősítve, hanem védtelen volt, és ahogy kinézett, nem állt volna ki egy ostromot. Eközben, mivel az ostrom megindult, más helyekről 2000 ember, köz-

¹³ Például H. SZILASI ÁGOTA: *Az egri vár és hősei a képzőművészetben.* „Agria, Munitissima Hungariae Superioris propugnaculum sepe a Turca tentatum...” In: AGRIA. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, 38. (2002.) 288.

¹⁴ Centorio forrását nem ismerjük, mindazonáltal több, Tinódinál olvasható részlet megtalálható nála is, (a védők létszáma, az ostrom előtti eskü, az ostrom időtartama, a török hátvéd megtámadása az ostrom után, annak megemlítése, hogy melyik török vezér hová tért vissza az ostrom után). Vélhetően valamilyen írott forrást használt.

¹⁵ HAMMER, JOSEPH VON: *Geschichte des osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven.* 3. Band: Vom Regierungsantritte Suleiman des Ersten bis zum Tode Selim's II. 1520–1574. C. A. Hartleben, Pest, 1828. 307–308.

¹⁶ Vö.: SUGÁR ISTVÁN: *Tinódi egri históriás énekei.* Gárdonyi Géza Társaság, Eger, 1974. 207., 209–212., 226., 243–244., 250., 257.

tük 500 nemes feleségestől és gyermekestől félelmében minden vagyonával a várba ment. Megesküdtek és kötelezték magukat, hogy senki sem hátrál meg az ellenség elől, hanem az utolsó emberig kitartanak egymás mellett és az ellenségnek bátor védekezéssel szilárdan ellenállnak. Ezután intézkedéseket tettek és gondoskodtak bőven élelemről és más javakról. Amikor azonban Mahomet pasa azt kívánta tőlük, hogy adják meg magukat, egy fekete [lepelle] letakart koporsót állítottak két kopjával a várfalra azért, hogy a török tudtára adják, hogy nem adják meg magukat, hanem életre-halálra kitartanak egymás mellett, és hogy a város lesz a sírjuk. Erre Mahomet kegyetlenül megostromoltatta és lövette a várost, de kegyetlen dühe és tombolása mit sem használt, mert nem csak a férfiak, hanem a nők is olyan bátor szívvel támadták az ellenséget, hogy úgy védekeztek mint az oroszlánok. Amikor többek között egy nő a lányával férje (akit mellette lőttek le) mellett volt a várfalon, nem akarta a holttestet elteretni, amíg meg nem bosszulta annak halálát. Erre fogta annak pajzsát és fegyverét, a férje helyére állt, rendkívüli dolgokat tett, nem akart onnan tágitani, amíg három törököt le nem vágott és meg nem ölt. Csak ezután fogta férje holttestét, vitte a templomba és temette el. Egy másik nő egy követ vitt a fején, azzal a szándékkal, hogy az ellenség közé hajítsa. Azonban fejét ellőtték; ekkor lánya felvette a véres követ a földről, hasonlóképpen meg akarta bosszulni anyja halálát. Két törököt agyon sújtott vele és a dobással még két másikat megsebesített. És jöllehet több más követ vívó asszonyt is megsebesített az ellenség, nem rettentek meg emiatt, és nem riasztotta vissza őket, hanem nyugodtan a törökök közé hajították azokat. Úgy hogy a férfiak és nők ilyen bátor ellenállásának köszönhetően (akik szövetségre léptek és kitartottak) a törökök arra kényszerültek, hogy a várost elhagyják és dolgavégezetlenül útra keljenek. Így a fent említett 1552. esztendő október 18-án Achmet pasa Buda felé elvonult. Ő¹⁷ viszont seregével Nándorfehérvár felé ment. Amikor azonban az ostromlottak Egerben a törökök elvonulását észrevették, vagy 1000 ember felkerekedett a várból, üldözőbe vették a megfutamodott [törököket], sokukat megölték, majd visszatértek és a törököktől ruhákat, tevéket, lovakat és hasonló dolgokat zsákmányoltak, amiket Egerbe hoztak. [...]"¹⁸

Az 1665-ös kiadás így számol be az ostromról: „[...] Amikor tehát Mahomet értesült erről, Achmet budai pasát küldte Móric herceg ellen, nem azzal a szándékkal,

¹⁷ Ti. Mahomet.

¹⁸ Fordította: Lőkös Péter. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: *Chronologia Oder Historische beschreibung aller Kriegsemporungen vnd belägerungen der Stätt vnd Vestungen auch Scharmützel vnd Schlachten so in Ober vnd Vnder Vngern auch Sibenbürgen mit dem Türcken von A° 1395. biß auff gegenwertige Zeitt gedenckwürdig geschehen. Alles grüntlich vnd Ordenlich Vergleichen vor niemals In Truck außgangen / Zusammen verfast vnd mit fleiß beschriben durch Hieronymum Ortelium Augustanum. Auch mit schönen Kupfferstücken sampt einer Mappen oder Landtaffel so darzu gehorig gezieret. Gedruckt bey Valentin Fuhrman Inn verlegung Johan Sibmachers, Nürnberg, 1602. (Reprint: Pytheas Kiadó, Budapest, 2002.) 22–23.*

hogy nyílt csatában megütközzön vele, hanem csak látni akarta, hogy mi [Móric] célja és feltartóztassa. Maga Mahomet pasa viszont szeptember 9-én 6000 emberrel és 50 ágyúval tábort vert Egernél, amely város nem volt nagyon megerősítve, hanem védtelen volt, és ahogy ennél fogva kinézett, nem tudott volna kiállni egy ostromot. De ott egy rendkívül tapasztalt és bátor szívű ember, Stephan Dob volt a parancsnok 2000 emberrel, akik között 200 nemes is volt feleségestől és gyermekestől, akik félelmükben más helyekről minden vagyonukkal oda mentek, mint biztos menedékükbe, azt remélték, hogy egész Magyarországon egyedül itt lesznek biztonságban. Miután gondoskodtak bőven élelelről és más javakról, megesküdtek és kötelezték magukat bizonyos dolgokra: Először, hogy testi fenytítés büntetésének terhe mellett senki se gondoljon semmi módon se a törökkel való békére. Másodszor, hogy senki se adja meg magát a töröknek. Harmadszor, hogy lövésen kívül semmilyen választ ne adjanak az ellenségnek. Negyedszer, inkább egye meg az egyik [védő] a másik [védő] húsát, ha az ostrom ezt szükségessé teszi, és hogy ez senkinek se váljon szégyenére, ha a sors úgy hozza. Ötödször, hogy a naponta elvégzett ima után férfiak és nők egyenlően végezzék a hadi munkát, sáncot emeljenek, földet hordjanak, fegyvereket hordjanak, a sebesülteket és kimerülteket étellel, itallal és más szükséges dolgokkal frissítsék fel. Hatodszor, hogy bármilyen árulásnak a gyanúját is eloszlathassák, három vagy legfeljebb négy embernél több soha se gyűljön össze titokban, hanem arra gondoljanak, hogy miképpen álljanak vitézül ellen. Hetedszer, hogy minden gabonát közösen és kiváltképp egyenlően osszanak szét az emberek között. Nyolcadszor, hogy a fiatal tyúkokat, a galambokat, libákat, kacsákat és más szárnyasokat a betegeknek és sebesülteknek kell fenntartani. Kilencedszer, hogy mindent, amit az ellenségtől zsákmányoltak, egy helyre hordjanak össze, és azután minden ember között osszák szét (aszerint, hogy ki milyen vitézül viselkedett a harcban, ahogy azt minden nap feljegyezték a városi könyvben). Amikor tehát prédikátoruk, aki őket nem csak egy prédikációban intette bátorságra, hanem maga is vitézül harcolt, bátorította őket, nem csak bátor és állhatatos szívűeknek mutatkoztak, hanem az ellenség tizenhárom heves és véres rohamát állták ki. Aztán amikor Mahomet pasa azt kívánta tőlük, hogy adják meg magukat, egy koporsót fekete lepellel takartak le, két lándzsára helyezték és a falra állították, amivel tudtul adták, hogy inkább meghalnak a várban, mintsem hogy megadják magukat. Erre Mahomet pasa két különböző helyről (egy hegyről, amelyik egy kőhajításnyira fekszik onnan és a város melletti templomból), mindkét helyen 25 ágyúval néhány napig lövette a várost, és a falak nagy részét leromboltatta. Amikor azonban a városbeliek egy nagyon mély és széles árkot csináltak egy erős sánccal együtt, és a törökök a leomlott falakon keresztül csapatostul majdnem a városba hatoltak, egy nap háromszor verték vissza őket, és ugyanazon a napon vagy 8000 török maradt ott, akik közt sok előkelő főember volt. Emiatt Mahomet pasa rendkívül bosszús

lett és a falakat egy óra hosszáig négy helyen újból megrohamoztatta, ami azonban semmit sem használt, mert nem csak a férfiak védekeztek derekasán, hanem kövekkel, forró vízzel, szurokfüzérekkel és hasonlókkel az asszonyok is oda futottak és az ellenségnek hatalmas kárt okoztak, nem is emberként, hanem dühös oroszlánként és medveként viselkedtek.

Többek között amikor egy nő a lányával férje (akit mellette löttek le) mellett állt a várfalon, nem akarta a holttestét addig eltemetni, mielőtt meg nem bosszulta halálát: Erre felvette annak pajzsát és fegyverét, a férje helyére állt, rendkívüli dolgokat tett, nem akart onnan tángítani, amíg három törököt le nem vágott és meg nem ölt. Csak ezután fogta férje holttestét, vitte a templomba és temette el.

Egy másik nő egy követ vitt a fején azzal a szándékkal, hogy az ellenség közé hajtsa. Azonban fejét ellőtték. Ekkor lánya felvette a véres követ a földről, hasonlóképpen meg akarta bosszulni anyja halálát, két törököt agyon sújtott vele és a dobással még két másikat megsebesített.

És jöllehet több más követ vivő asszonyt is megsebesített az ellenség, nem ijedtek meg emiatt, hanem nyugodtan a törökök közé hajították azokat. Úgy hogy a férfiak és nők ilyen bátor ellenállásának köszönhetően (akik szövetségre léptek és kitarítottak), Mahomet pasa arra kényszerült, hogy a várost elhagyja és dolgavégezetlenül útra keljen. Így október 18-án, miután 40 napig táborozott ott és a félelem és rettegés miatt ágyúinak egy részét, amelyeket beszegezett, hátrahagyta, elvonult és ismét Nándorfehérvárnak vette útját. Amikor azonban az ostromlottak Egerben a törökök elvonulását észrevették, vagy 1000 ember felkerekedett a városból, hogy a menekülők után siessen, sokukat megölték és török ruhákkal, tevékkel, lovakkal és jelentős zsákmánnyal ismét visszatértek Egerbe. [...]”¹⁹

Már Ernst Mummenhoff is kiemelte az *Allgemeine Deutsche Biographie*-ban Orteliusról írt szócikkében, hogy bár Ortelius krónikája *Istvánffy Miklós Historiarum de rebus Ungaricis libri XXXVII* (A magyarok dolgairól írt történelmi műve) című műve mellett a 16. századi török háborúk legrészletesebb ábrázolása, a műre a sokszor a felületesség jellemző, forrásait gyakran nem hűen adja vissza, és nem ritkák a félreértések sem. Így nem helyettesítheti a török háborúkról szóló kortárs nyomtatott újságokat.²⁰

Ha alaposan megvizsgáljuk a fenti két szöveget, több tévedésre is bukkanhatunk. Mindkét szöveg Mahometnek nevezi a sereg fővezérét, a budai pasát pe-

¹⁹ Fordította: Lökös Péter. A fordítás alapjául szolgáló kiadás: *Ortelius Redivivus et Continuatus oder Ungarische und Siebenbürgische Kriegs-Händel, so vom Jahr 1395 biß auf 1665. mit dem Türcken vorgelauffen*. Bey Paulus Fürsten Kunst und Buchhändler, Nürnberg, 86–87.

²⁰ *Allgemeine Deutsche Biographie*. 24. kötet, 446.

dig Achmetnek, jóllehet előbbi valójában Kara Ahmed volt, utóbbit pedig Alinak hívták. Ez azonban már Centoriónál is így szerepel. Ortelius az 1602-es kiadásban 6000 ostromló törököt említ, az 1665-ös kiadás már – a legtöbb Centorió alapuló leíráshoz hasonlóan – a valóságoshoz jobban közelítő létszámot, 60000 főt említ.²¹ E korrekcióra már csak azért is szükség volt, mert az 1665-ös kiadás már megemlíti, hogy a törökök a Szent Mihály napi ostromnál 8000 embert vesztettek. Sugár István szerint egyébként ez utóbbi szám túlzóan magas.²² Tinódi az *Eger vár viadaljáról való énekben* (904. sor) konkrét számot nem említ, Istvánffyánál 1000 fős a törökök vesztesége.²³ Mindkét német szövegben szerepel továbbá, hogy az ostrom előtt nemesek menekültek a várba családotul. Az első kiadás Centorióhoz hasonlóan ötszáz nemeset említ, a későbbi kétszázat. A várba menekült nemesek története azonban minden alapot nélkülöz.²⁴ Az is Ortelius leírásának hitelességét kérdőjelezi meg, hogy mindkét szöveg (de főleg az 1665-ös) azt sugallja, mintha a törökök tulajdonképpen a várost ostromolták volna meg. Az 1665-ös kiadás az ostrom előtti esküt kilenc pontba szedve sokkal részletesebben tárgyalja és Centorióhoz hasonlóan megemlíti a védők papját is, aki a védőknek prédikációt tartott. Valójában azonban két pap maradt a várban az ostrom alatt, akik viszont „prédikálni nem tudnak vala”, ahogy erről Tinódi tudósít az *Eger vár viadaljáról való énekben* (357–359. sor).²⁵

A Centorio-féle leírások lényeges eleme a megadási felszólításra adott válasz: a fekete lepellel letakart koporsó várfalra helyezése, amelyet 16–17. századi magyar szerzők nem említenek. A koporsó várfalra helyezése – úgy tűnik – az első megadási felhívásra adott válasz.²⁶ Ez a koporsóepizód vélhetően nem valós eseményen alapul, hiszen amint Sugár István rámutatott, aligha hihető, hogy ezt a jelenetet Tinódinak ne mesélték volna el egri útja során a védők, jóllehet „sokkal lényegtelenebb eseményekről szinte kínos részletességgel és tiszteletre méltó igazmondással adtak számot. Kétségtelen, hogy Tinódi sem mellőzte volna éne-

²¹ A török sereg létszáma valójában 40 000 körül lehetett. Vö.: SUGÁR ISTVÁN: *Az egri vár históriája*. Zrínyi, Budapest, 2002. 62.

²² SUGÁR (1974), 226. – A 8000-es szám egyébként szintén megtalálható már Centorióval.

²³ *Régi Magyar Költők Tára*. Harmadik kötet: Tinódi Sebestyén összes művei (16. századbeli költők művei. Második kötet 1540–1555). Kiadja Szilády Áron. Budapest, MTA könyvkiadó hivatala, 1881, 133; Istvánffy Miklós: *A magyarok történetéből*. Fordította Juhász László, a szöveget válogatta, a bevezetést és a jegyzeteket írta Székely György. Magyar Helikon, Budapest, 1962. 273.

²⁴ Vö.: SZEDERKÉNYI NÁNDOR: *Heves vármegye története*. II. kötet: A mohácsi vésztől Egervár eseléig 1526–1596. Érseki Lyceumi Könyvnyomda, Eger, 1890. 146.

²⁵ *Régi Magyar Költők Tára*. 116.

²⁶ Vö.: SUGÁR (1974.) 210.

kéből ezt a rendkívül hatásos históriát, ha arról értesült volna.”²⁷ De nem említi a várfalra helyezett koporsót az ostrom után szintén Egerben járt Csabai Mátyás sem, aki két latin nyelvű költeményben örökítette meg Dobó hőstettét.

A koporsóepizód után az 1602-es szövegben arról olvasunk, hogy Mahomet löveti a várost, de ez mitsem használ, mert a védők úgy küzdöttek mint egy oroszlán, illetve medve (ez a motívum is olvasható Centoriónál), ezután pedig rögtön a két „amazon” története jön. A későbbi változatban viszont az ostrom leírása sokkal részletesebb, a szerző megemlíti például, hogy Mahomet két helyről 25–25 ágyúval lövette a várost, továbbá nemcsak a két hős nő történetét említi meg, hanem azt is, hogy más nők is harcoltak, köveket, forró vizet, szurokfüzéreket dobálva az ellenségre. Van egy kis eltérés a két szöveg között a leírás végén is: az 1602-es szövegben az áll, hogy október 18-án Achmet pasa Buda felé indult, Mahomet maga viszont Nándorfehérvár felé ment. A későbbi szöveg viszont csak azt közli, hogy Mahomet 40 napi ostrom után ágyúiak egy részét hátrahagyva Nándorfehérvár felé ment, Achmet nevét nem említi. Achmetről itt nyilván azért nem szól az átdolgozó, mert a leírás elején azt írta, hogy Achmetet Móric szász választó ellen küldte Mahomet és nyilván ellentmondásnak vélte, hogy akkor Achmet Egernél is ott lett volna. Az 1602-es szöveg viszont a leírás elején csak annyit említi, hogy Mahomet a budai pasát küldte Móric ellen, nevet nem mond, így ott nem volt ellentmondás. Az ostrom után a várból kicsapó 1000 üldözött és az általuk szerzett zsákmányt (köztük a tevéket) már Centorio is említi.²⁸ Érdekes, hogy Tinódi – bár ő is megemlíti a kiütést – nem szól a tevékről²⁹, pedig neki talán még látni is kellett volna ezeket, hiszen nem sokkal az ostrom után járt Egerben. Ilyen egzotikus állatokról bizonyára megemlékezett volna. Végezetül említsük még meg, hogy egyik Ortelius-leírás sem szól az ostrom számos fontos részletéről, amelyek Tinódi két egri énekében olvashatók. Így például hiányzik a két szikszói gyűlésnek, Hegedűs István árulási kísérletének, a löporrobbanásnak vagy Bornemissza Gergely fortélyos hadi eszközeinek megemlézése. Érdekes az is, hogy a többi Centorion alapuló ostromleíráshoz hasonlóan Dobó Istvánnak Orteliusnál sincs kitüntetett szerepe, sőt – mint fent említettük – az első kiadásban meg sem említi a nevét.

Az 1602-es kiadás leírása tehát jóval rövidebb mint az 1665-ösé. Ortelius mentségére felhozható, hogy az első kiadás előszavában maga írja, hogy forrásait gyakran lerövidítette, részben azért, hogy a terjengősséget elkerülje, részben pedig azért, hogy a könyv pedig ne legyen túl terjedelmes s az átlagvásárló számára ne kerüljön túl sokba. Emiatt persze sok lényeges információ is kimaradt. Az összevetésből jól

²⁷ Uo. 210–211.

²⁸ Sugár szerint egyébként ez irreálisan nagy szám. Vö.: SUGÁR (1974.) 250.

²⁹ *Régi Magyar Költők Tára*. 156. (1636–1641. sor).

látható, hogy a későbbi kiadás átdolgozója kibővítette, adatokkal egészítette ki a leírást, az ellentmondásosnak tűnő részeket feloldotta, ám még így is van a leírásban több a történelmi tényeknek nem megfelelő megállapítás. Az 1665-ös kiadás kiegészítései mind szerepelnek már Centorionál is és sok más, az ő krónikáján alapuló leírásban is. Az átdolgozó tehát vagy Centorio művéből vette át ezeket, vagy egy másik olyan műből, amelyik Centorio leírását fordította le. Feltűnő, hogy nem Zsámboki János vagy Istvánffy Miklós latin nyelvű terjedelmes ostromleírása segítségével bővítette ki a szöveget, jóllehet megtehetette volna, hiszen Zsámboki két részből álló műve (*Rerum ad Agriam anno M.D.LII. gestarum Narratio* és *De Agriae obsidione Anno M.D.LII. Narratio* [Az 1552-ben Egernél történtek elbeszélése, Beszámoló Eger 1552. évi ostromáról]) már 1558-ban megjelent nyomtatásban Bécsben (majd 1568-ban Bázelen is), Istvánffy fent említett krónikája pedig, amelyben az ostromleírás olvasható, 1622-ben Kölnben. Pedig Istvánffyt ismerték a 17. századi német írók: az egri vár és a város nála olvasható rövid leírását például átvette Martin Zeiler *Newe Beschreibung des Königreichs Ungarn* (A magyar királyság új leírása, 1664) című művében vagy Daniel Speer *Ungarischer oder Dacianischer Simplicissimus* (Magyar avagy dáciai Simplicissimus, 1683) című pikareszk regényében.³⁰

Ami Ortelius leírásának utóéletét illeti, megemlíteném még, hogy a magát erdélyinek valló Georg Krekwitz *Totius Regni Hungariae superioris et inferioris accurata Descriptio* (Az egész Felső és Alsó Magyar Királyság pontos leírása) című 1686-ban megjelent német krónikájában egy rövid bevezetővel kiegészítve szó szerint átveszi az *Ortelius redivivus et continuatus*-ban olvasható ostromleírást.³¹

Ortelius leírása tehát nem tekinthető megbízhatónak, ám e krónikának is köszönhetően a szélesebb nyugat-európai olvasóközönség is tudomást szerezhetett az egri várvédők hőstettéről.

³⁰ Vö.: LŐKÖS PÉTER: *A Magyar avagy erdélyi Simplicissimus mint történelmi forrás?* In: AGRIA. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve. XXXIX. 2003. 367–368.

³¹ *Totius Regni Hungariae superioris et inferioris accurata Descriptio. Das ist Richtige Beschreibung Deß gantzen Königreichs Hungarn / so wol was das Obere als Untere oder Nedere anbelanget / Dabey dann die Beschaffenheit desselben / Städte / Vestungen / Schlösser / Städtlein / Marcktflecken und angränzende Oerter; Sampt allem dem jenigen was am Donau-Strom lieget und befindlich ist: Auf das deutlichste und ausführlichste / so wol derselben Ursprung / Lager / Fruchtbarkeit / als Herrschaft und Ordnung betreffende. Sambt einer accuraten Land-Charten / und in dieser andern Auflag mit mehrern Städten in Kupfer / auch hierzu dienlichem Register vorstellet wird / Von Georg Krekwitz / auß Siebenbürgen.* Verlegt Leonhard Loschge / Druckts Johann Philipp Andreae, Franckfurt und Nürnberg, 1686. 147–149.

Lipcsei Márta

Az utazás

2007. március 2.

Lopakodik a Halál, nem, tolakodik, agresszívva válik. Csápjai beszövik a hörgőt, a nyelőcsövet. A daganat úgy viselkedik, mintha tök intelligens lenne, csak a két lényeges életfunkciót támadja.

Ha nem tudsz enni és lélegzeni véged van. VÉGED VAN – jelszavakat kiabál a HALÁL.

2007. március 20.

Tíz sugárkezelésen vagyunk túl. Roncsolt a sugár, már újra két tüdővel lélegzik, de a jó sejtek is sérültek.

Tíz sugár
roncsolt sejtek
halmaza
hiába már
a két tüdő
eljön az idő
mikor leszáll a nap
megbomlik az ész
kettős árnyékot
kerget a Halál
s a betöltetlen hiány
akár a sir.

Életre-halálra

Sötétet morzsol a fehér
gőze tükrökkel gyűjtött fény
gyógyszer szivódik nyelve alatt
nyelőcsövében fémcső, így a falat
talán utat talál a gyomor felé
reggelig reménybe ringatom magam

Időeső

Nikotinnal mérgezett tüdő
 a szív még erős, talán sokat kibír
 a pulzus is jó
 és mégis járható út nincs
 hiába fogatkozom életre- halálra
 tetőtől - talpig szemnek öltözik
 és ez a szem egyre kisebb
 talán nem akarja észrevenni
 a Halál madarait
 a levegővétel egyre nehezebb
 s a lélegzet mint teste elé
 fogott vontató állat
 vonszolódik a semmibe.

hosszú csönd, elfoszlik minden közös szavunk
 nincs búcsuzás, csak kitörölhető memóriák
 megtörik a nyelv, s az élmény
 a Halállavina roncs hulladékai
 ez a szétcincált hűvös valami.

Terminál II

A Halál ennyire súlyos ?
 vagy ennyire súlytalan ?

minden nap kevesebb
 már csak negyvenhárom
 már csak negyvenegy
 .....

halott a házban
 halott a házban
 beléptem magamba
 és már minden élőt
 kiirtottam magamból
 már a halott bennem
 van, életre – halálra
 birkózik bennem.

Terminál III

Alászállt ?
 vagy talán felszállt ?
 vagy csak elszállt ?
 .....

szelekben zúg tovább.

Terminál I

Várok
 elfelejteni a csontokra
 kifeszített bőrt
 a köhögések haláltusáját

de mikor jön már el
 az az úrhajó
 vagy a 300 km/h-val
 száguldó mágneses-
 felfüggesztésű vonat
 mely ezeket elviszi?

Siratófal előtt

Közöny meg ne fogj
 csak fájjon a fájdalom
 hulljon a könny

A lefolyt fényt gyűjtögetem
 vedrekbe, kosarakba
 tömögetem a sötétség nyilásait

Éjféli Nap

Éjféli Nap a világ vétke épp elég
 talán az öröklét működik még
 csöndességben minden áll és hallgat
 középen lényeg lüktet, ez már alkonyat

pontok rendeződnek, egyenessé állnak
 harmatcseppé könnycsepp, bort ad a világnak
 tökéletes körön közönséges körmök

szállást keres magának a néma ördög

fentről az égiek őrzik a hóesést
halálos csönd magja kivédi az ütést
a reggel lebegtet, homájból kitakar
szántja a sötétet a kifordított kar

ha arcát kitakarja az éjféli Nap
szárnyas tükröt tart felé sok üres ablak
súlyosan lüktet tengernyi porban a folt
ráncoz az igazság, föld alatt az ég halott

Ne menj le szép nap!

Ne menj le szép nap! Igazi nagy nyarunk
úgyis csak emlék,...

(A nyárvégi naphoz)

Szabó Lőrinc

Vajon beheged a seb, megszűnik a
régi örület s harmoniában az
élet boldogságot fájdalommal
keverve lángot emészt majd?
Ne menj le szép nap! a múltó illat
kúszik, behúz, feledni tanít, csak
múlt kérdez, időtlenségbe bebújik
Igazi nagy nyarunk úgyis csak emlék

Ne menj le szép nap! mint virtuális kard
Csupán megroskadt sir csatáját vivom
S emésztő láng minden kísérlet mert
Igazi nagy nyarunk úgyis csak emlék

A lábam fáj s a jó közérzet hiány
Illúziótlan közegbe merit
Hervadt kezemben élő, színes virágok
S majd vigyázok, arra ébredjek : élek

Szabadságlazac

...Az örjögés elég volt
fogd jó munkára agyamban
a tébolyt!

Szabó Lőrinc
(Szavakkal nő a gyász,
Szavakkal enyhül...)

„Térélmény a pokol, a menyország is”
sokáig bolyongunk számkivetve
édes ölelésben kegyelemre
vágunk, ágyunk kinban kihül reggelig
aggasztanak a szavak, a félelem
mint iszap híz, s a tökéletes körön
háttérben arc, kéz s millió köröm
Isten nézi e szörnyet, kacsint velem
bűn és imádság talán egyre megy
hisszük a világ tenyerébe emel
s megoldódik minden mint az egyszer- egy
ha “összeomlásunk mindent befalaz”
rájövünk a csönd elem mily megnyugtató
s mellettünk húz el a szabadságlazac.

Nagyvárad, 2007. november 25.